

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
In the Name of Allah, the Compassionate the Merciful

راهبردهای تعامل با دولت‌ها

از منظر فقه شیعه

(راهبرد وحدت، مقاومت و عدل و احسان)

مهدی درگاهی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فرآوری اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالتذگی مراکز آموزشی و پژوهشی، در گرو نظام منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روزکردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعة المصطفی علیه السلام العالمية» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون آموزشی و پژوهشی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

پیشگفتار

پژوهش در حوزه روابط بین‌الملل از منظر دینی در سال‌های پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی، در پرتو تشکیل دولت اسلامی با محوریت ولایت فقیه، ضرورتی انکارناپذیر یافته و عرصه‌ای شگرف برای شناخت و شناساندن ظرفیت فقه سیاسی شیعه در تبیین سیاست‌ها و راهبردهای تعامل در عرصه ارتباطات بین‌المللی فراهم آورده است. در این راستا، نهادهای علمی و تحقیقاتی، از جمله جامعه المصطفی عَلَيْهِ السَّلَام العالمیه، تمام همّت خود را در جهت استفاده از این ظرفیت عظیم به کار گرفته و زمینه‌های لازم برای معرفی الگویی مطلوب از تعامل دولت اسلامی با سایر دولت‌ها با تکیه بر آموزه‌های اصیل فقه سیاسی شیعه را فراهم ساخته است.

نظر به اهمیت مقوله تعامل با سایر دولت‌ها و چشم‌انداز دولت اسلامی در این عرصه و در راستای ژرف‌نگری فقهی، که شرطی اساسی در پویایی پژوهش‌ها برای دستیابی به الگوی رفتاری مطلوب در عرصه تعاملات و ارتباطات بین‌المللی است، گروه فقه و اصول پژوهش‌شده علوم اسلامی پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی عَلَيْهِ السَّلَام، طرحی را با عنوان «راهبردهای تعامل با دولت‌ها از منظر فقه سیاسی شیعه» در دستور کار قرار داد تا بر اساس آن،

ضمن تبیین و ترسیم تعاملات مطلوب دولت اسلامی با سایر دولت‌ها در پرتو کشف راهبردها، معیاری برای تنظیم و مدیریت الگوریتم تعامل با آن‌ها باشد. تحقیق در این موضوع، به فاضل ارجمند و استادیار گروه فقه و اصول، «حجت‌الاسلام والمسلمین آقای حاج شیخ مهدی درگاهی» سپرده شد. نامبرده ضمن تبیین مفاهیم اساسی و بنیان‌های فکری در کشف و اثبات راهبردها و همچنین سیاست‌های حاکم بر آن، راهبردهای تعامل دولت اسلامی با سایر دولت‌ها را مورد تحلیل قرار داده است. او بنابر اختلاف دولت‌ها، با مراجعه به منابع اصیل فقه سیاسی شیعه، راهبردهای تعامل با هریک را کشف، تحلیل و بررسی کرده و با اشاره به راهکارهای فقهی دستیابی به هر یک از آن راهبردها، گامی در جهت ارائه تعاملات مطلوب اسلامی برداشته است. این امر، در راستای تأمین اهداف و مصالح نظام اسلامی در تعامل با سایر دول، باعث می‌شود تا به‌عنوان معیار و میزان، از هرگونه افراط و تفریط در عمل به الگوریتم‌های رایج و معمول، که به وهن اسلام و آموزه‌های آن منجر می‌انجامد، پرهیز شود.

پژوهشگاه المصطفی ﷺ، ضمن تقدیر از تلاش ایشان در تألیف این اثر برای معرفی و شناساندن تعاملات مطلوب دولت اسلامی با سایر دولت‌ها و آشنایی فرهیختگان عرصه روابط بین‌الملل با آن، از نظارت حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر محمدعلی میرعلی و ارزیابی حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر محسن ملک‌افضلی و همچنین از همکاری بخش‌های مختلف جامعه المصطفی ﷺ، که امکان چاپ و نشر این پژوهش را در قالب کتاب فراهم آورده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کند.

فهرست

۱۳	مقدمه
۱۳	بیان مسئله
۱۴	ضرورت
۱۶	هدف
۱۶	پیشینه تحقیق و نوآوری
۱۷	سؤال‌های تحقیق
۱۷	فرضیه‌های تحقیق
۲۱	روش تحقیق
۲۱	شیوه گردآوری مطالب
۲۱	سازمان‌دهی تحقیق
۲۳	۱. مفاهیم و مبانی نظری پژوهش
۲۴	۱. مفاهیم اساسی تحقیق
۲۴	الف) مفهوم راهبرد
۲۸	ب) مفهوم فقه سیاسی
۲۸	یک - مفهوم فقه
۳۱	دو - مفهوم سیاست
۳۲	سه - مفهوم فقه سیاسی

- ج) مفهوم تعامل ۳۶
- د) مفهوم دولت و اشاره به برخی اقسام آن برای انعکاس منطق حاکم بر ساختار پژوهش ۳۸
۲. بنیان‌های فکری در کشف و اثبات راهبردها ۴۴
- الف) مبنای معرفتی ۴۵
- ب) مبنای هستی‌شناخت ۴۶
- ج) مبنای انسان‌شناخت ۴۸
۳. مثلث الزامی «عزت»، «حکمت» و «مصلحت» در عرصه ارتباطات بین‌الملل ۵۰
- الف) عزت ۵۱
- ب) حکمت ۶۰
- ج) مصلحت ۶۵
۴. اصل دعوت به اسلام و حاکمیت آن ۷۲
- الف) تبیین مفاد ۷۸
- ب) تقریر استدلال و تحلیل گستره دلالتی ۸۲
۵. جمع‌بندی محتوای فصل ۸۸
۲. راهبرد وحدت در تعامل با دولت اسلامی ۹۱
۱. مفاد راهبرد وحدت ۹۳
- الف) مفهوم، معیار و عناصر تحقق وحدت ۹۳
- ب) وحدت در افق و چشم‌انداز مطلوب و آرمانی اسلام ۹۵
- ج) وحدت اسلامی؛ یگانه‌راهبرد در عرصه مدیریت و تنظیم تعامل با دولت اسلامی ۹۵
۲. مستندات فقهی راهبرد وحدت ۹۹
- الف) دلیل عقلی ۱۰۰
- یک - حفظ اعتلای اسلام در گرو وحدت اسلامی ۱۰۰
- دو - حفظ عزت مسلمانان در گرو وحدت اسلامی ۱۰۰
- سه - حفظ نظام اسلام و جامعه اسلامی در گرو حفظ وحدت ۱۰۱
- ب) دلیل نقلی ۱۰۶
- یک - آیات قرآن ۱۰۶

- اول - آیه شریفه ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ ۱۰۷
- دوم - آیه شریفه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً﴾ ۱۱۰
- سوم - آیه شریفه ﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ
الْبَيِّنَاتُ﴾ ۱۱۲
- چهارم - آیه شریفه ﴿أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ﴾ ۱۱۵
- پنجم - آیه شریفه ﴿وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ﴾ ۱۱۸
- دو - روایات ۱۲۱
۳. راهکارهای فقهی نیل به راهبرد وحدت در تعامل با دولت اسلامی ۱۲۲
- الف) در حوزه بینشی ۱۲۳
- ب) در حوزه رفتاری ۱۲۷
- یک - رأفت و مهربانی ۱۲۸
- دو - تعاون و یاری رساندن ۱۲۸
- سه - اخوت و برادری ۱۳۰
- چهار - منع توهین به مقدسات ۱۳۳
- ج) در حوزه گرایشی ۱۳۷
۴. جمع‌بندی محتوای فصل ۱۴۸
۳. راهبرد مقاومت در تعامل با دولت غیر اسلامی مُستکبر و مُستعمر ۱۵۱
۱. مفاد راهبرد مقاومت ۱۵۲
- الف) مفهوم مقاومت و تمایز آن با واژگان همگون ۱۵۲
- ب) مراد از مرکب واژه «مقاومت اسلامی» ۱۵۴
- ج) تعریف راهبرد مقاومت و مؤلفه‌های آن ۱۵۶
۲. مستندات فقهی راهبرد مقاومت ۱۵۸
- الف) دلیل عقلی ۱۵۹
- یک - تقریر اول ۱۵۹
- دو - تقریر دوم ۱۵۹
- سه - تقریر سوم ۱۶۰

- چهار - تقریر چهارم - ۱۶۱
- پنج - تقریر پنجم - ۱۶۳
- شش - تفاوت گستره دلالتی تقاریب مذکور - ۱۶۴
- ب) دلیل نقلی - ۱۶۵
- یک - آیات - ۱۶۵
- اول - آیه شریفه ﴿فَلَا تَطْعِ الْكَافِرِينَ وَ جَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا﴾ - ۱۶۵
- دوم - آیه شریفه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ - ۱۷۵
- سوم - آیه شریفه ﴿فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطَّعُوا﴾ - ۱۸۱
- چهارم - آیه شریفه ﴿إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَ آخَرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَ ظَاهَرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ﴾ - ۱۸۶
- پنجم - آیه شریفه ﴿وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ - ۱۹۰
- ششم - آیه شریفه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ﴾ - ۱۹۷
- هفتم - آیه شریفه ﴿فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ﴾ - ۲۰۳
- دو - روایات - ۲۱۰
۳. راهکارهای فقهی نیل به راهبرد مقاومت در تعامل با دولت غیر اسلامی مستکبر و مستعمر - ۲۱۳
- الف) در حوزه بینشی - ۲۱۴
- ب) در حوزه رفتاری - ۲۱۸
- یک - وحدت درونی - ۲۱۹
- دو - اظهار تنفر و اعلان بیزاری - ۲۲۱
- سه - کسب قدرت بازدارندگی - ۲۲۸
- چهار - مقابله به مثل - ۲۳۴
- ج) در حوزه گرایشی - ۲۴۰
۴. جمع‌بندی محتوای فصل - ۲۴۷

۴. راهبرد عدل و احسان در تعامل با دَوْل غیراسلامی غیر مُستکبر و مُستعمر _____ ۲۴۹

۱. مفاد راهبرد عدل و احسان _____ ۲۵۲

الف) مفهوم احسان _____ ۲۵۲

ب) مفهوم عَدَل _____ ۲۵۳

ج) تعریف راهبرد عدل و احسان و مؤلفه های آن _____ ۲۵۵

۲. مستندات فقهی راهبرد عدل و احسان _____ ۲۵۷

الف) دلیل عقلی _____ ۲۵۷

یک - تقریر اول _____ ۲۵۸

دو - تقریر دوم _____ ۲۵۹

سه - تقریر سوم _____ ۲۶۱

ب) دلیل عَقْلایی _____ ۲۶۱

ج) دلیل نقلی _____ ۲۶۲

یک - آیات _____ ۲۶۲

اول - آیه شریفه ﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ _____ ۲۶۳

دوم - آیه شریفه ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ﴾ _____ ۲۷۸

سوم - آیه شریفه ﴿...فَإِنِ اعْتَرَلْتُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلْمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا﴾ _____ ۲۸۰

چهارم - آیه شریفه ﴿وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ _____ ۲۸۵

دو - روایات _____ ۲۸۸

۳. راهکارهای فقهی نیل به راهبرد عدل و احسان در تعامل با دَوْل غیر اسلامی غیر مُستکبر و مُستعمر _____ ۲۹۲

الف) در حوزه بینشی _____ ۲۹۳

ب) در حوزه رفتاری _____ ۲۹۴

یک - پاسخ به مثل یا احسن برابر احترام و تکریم صورت گرفته _____ ۲۹۴

دو - تألیف قلوب _____ ۳۰۰

- سه - پایبندی به عهد و پیمان ۳۰۵
- ج) در حوزه گرایش ۳۰۹
۴. جمع بندی محتوای فصل ۳۱۱
- نتیجه گیری نهایی ۳۱۳
- منابع ۳۱۷

مقدمه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى أَشْرَفِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ،
مُحَمَّدٍ ﷺ وَآلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ الْمُعْصومِينَ سِيَمَا بَقِيَةِ اللَّهِ الْأَعْظَمِ ﷺ أَرْوَاحِنَا
لَهُ الْفِدَاءُ.

بیان مسئله

راهبردهای فقه سیاسی شیعه در تعامل با دولت‌ها، به معنای کشف و ترسیم نقشه راهی است که در راستای سیاست‌ها و تشکیل و پیشبرد حاکمیت اسلام در بستر جامعه، در تعامل با دولت‌های دیگر پیش‌روی حاکمان و سیاستمداران دولتی قرار می‌گیرد که در عرصه سیاست و اداره جامعه، مرجعیت همه‌جانبه اسلام را پذیرفته و داعیه‌دار تشکیل حکومت بر پایه حکمرانی فقیه است (دولت اسلامی) تا عملکرد و شیوه‌های خود را در راستای نیل به آن تنظیم و مدیریت کنند. به تصویر کشیدن، تبیین، اثبات و تحلیل راهبردها - با جست‌وجو در منابع فقهی و مستندات که ناظر بر کشف حکم شرعی موضوعات و پدیده‌های سیاسی بوده و عهده‌دار

سامان‌دهی و تنظیم و مدیریت امور جامعه اسلامی در عرصه بین‌المللی است - در گرو تبیین مفاهیم اساسی، بنیان‌های فکری، سیاست‌های حاکم و اشاره به اصل بنیادین و مبنای تغییرناپذیر «دعوت به اسلام و حاکمیت آن» در عرصه روابط بین‌الملل، به‌عنوان مبانی نظری پژوهش است.

نظر به وضعیت کنونی نظام بین‌الملل و تنوع دولت‌ها از حیث اسلامی و غیر اسلامی و با عنایت به ادبیات مرسوم در کتب فقهی و تقسیم سرزمین‌ها با ویژگی‌های عقیدتی و اندیشه‌ای مردمان آن، به «دارالاسلام» و «دارالکفر» و همچنین تفکیک دولت غیر اسلامی به «مستکبر و مستعمر» و «غیر مستکبر و مستعمر»، پژوهش در فرایند کشف و ترسیم راهبردها، در سه قسمت زیر پیگیری می‌شود: ۱. تعیین، اثبات و تحلیل راهبرد در تعامل با دولت اسلامی که امروزه در محافل سیاسی با واژه «کشورهای اسلامی» مطرح می‌شود و ماهیتی متفاوت از واژه دولت اسلامی به معنای مذکور دارد؛ ۲. تعیین، اثبات و تحلیل راهبرد در تعامل با دولت غیر اسلامی مستکبر و مستعمر؛ ۳. راهبرد در تعامل با دولت غیر اسلامی غیر مستکبر و غیر مستعمر.

علاوه بر مستنداتاتی که در تعیین، اثبات و تحلیل راهبردها استفاده می‌شود، جست‌وجو در آموزه‌های اسلامی، حاکی از احکامی است که بنابر اقتضای زمان و مکان و با عنایت به سیاست‌های حاکم، جهت‌ده و اعتدال‌بخش در حوزه‌های بینشی، رفتاری و گرایش‌ی در عمل به راهبردهای تعیین‌شده برای تعامل با هریک از دولت‌سه‌گانه مذکور است و از آن به راهکارهای فقهی در نیل به آن راهبرد، یاد می‌شود.

ضرورت

حیات اجتماعی انسان، نیازمند برقراری تعاملات با دیگر انسان‌هاست؛

تاجایی که کمال فردی و معنوی آدمی، در پرتو ارتباط با انسان‌های دیگر است. مدیریت و تنظیم این ارتباطات و تعاملات در زندگانی جمعی، صرف‌نظر از هر دین و مسلکی، در گرو نظام سیاسی و قواعدی است که در درون جامعه خود ضمانت می‌کند تا ضمن حفظ ساختار عامی که انسان‌ها با حفظ آن ساختار و تطبیق حرکات خود با آن به سعادت می‌رسند، مانعی برای نظم‌گریزان باشد. هر نظام سیاسی، در مرزهای بیرون از جامعه و ملت خود و در رویارویی با حاکمیت‌ها و نظام‌های سیاسی دیگر، نیازمند تدوین راهبردهایی است که الگوریتم تعاملات بین‌المللی خود را مطابق آن تنظیم و مدیریت کند.

از آنجاکه شیعه، سالیان متمادی از رسیدن به حکومت و تشکیل نظام سیاسی اسلامی مبتنی بر فقه امامیه محروم بود، پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی، در پرتو تشکیل حکومت با محوریت ولایت فقیه، عرصه‌ای شگرف از مسائل و موضوعات سیاسی در عرصه ارتباطات بین‌المللی، فراروی آن بخش و شاخه از فقه قرار گرفت که امروزه با تسامح در استعمال یاء - به نحو اضافه توضیحی - به «فقه سیاسی» (فقه سیاست / فقه السیاسة) تعبیر می‌شود. مباحث فقه سیاسی، از جمله ترسیم، تبیین و تحلیل نقشه راه در تعامل با سایر دولت‌ها، کمتر مورد توجه فقها قرار گرفته و نظر به اهمیت نحوه مواجهه و تعامل با دولت‌های دیگر در عرصه بین‌الملل و مسئله وجود حفظ عزت و مصلحت نظام اسلامی، لازم است این نقشه راه، که نسبت به نوع «دولت‌ها» متفاوت است و از آن به راهبرد تعبیر می‌شود، تدوین گردد و شیوه و الگوریتم تعاملات بین‌المللی دولت اسلامی، مطابق آن تنظیم و مدیریت شود تا از هرگونه تندروی و کندروی‌ای که به وهن اسلام می‌انجامد،

پرهیز شود. این امر، با مراجعه به پایه‌های علمی مبحث در لابه‌لای متون و منابع فقهی، قابل احصاء و شمارش است.

هدف

هدف از این تحقیق، ترسیم، تبیین و تحلیل نقشه راه در تعامل با سایر دولت‌ها و اثبات لزوم تنظیم و مدیریت الگوریتم و شیوه‌های تعامل در پرتو عمل به آن، برای دولتی است که داعیه دار تحقّق حاکمیت اسلام و تشکیل و پیشبرد حکومت اسلامی در پرتو حکمرانی فقیه در حیطه سرزمینی خود می‌باشد و یگانه مصداق آن در عصر حاضر، کشور جمهوری اسلامی ایران است.

پیشینه تحقیق و نوآوری

راهبردهای تعامل دولت اسلامی به معنای مذکور با سایر دولت‌ها در فقه سیاسی اسلام، با وجود ریشه داشتن در منابع استنباط فقه سیاسی شیعه، به صورت خاص، مدوّن و مستقل، مورد تحقیق قرار نگرفته و اندیشمندان حوزه فقه سیاسی، عنوان خاصی در این مورد تدوین نکرده‌اند؛ چه این که برخی عناوین، از لابه‌لای منابع استخراج می‌گردد و برای اولین بار در محافل علمی تبیین و تحلیل می‌شود؛ تاجایی که بدیع و نو بودن برخی عناوین همچون راهبرد مقاومت و راهبرد عدل و احسان، که تاکنون سابقه‌ای در کتب فقهی نداشته و تا به حال در کتب اندیشمندان معاصر هم استعمال نشده، ممکن است شبهه فقهی نبودن عناوین مذکور و مباحث آن را مُتمشی سازد. منتها این عناوین و مباحث، با نهایت دقت و با وسواس بسیار، از منابع و مُستندات فقهی استنباط و کشف و تحلیل شده و برای اولین بار به محافل علمی ارائه شده است.

در میان تحقیقات حاضر نیز پس از جست‌وجوی بسیار، تحقیقی یافت نشد که متکفل ترسیم و تحلیل راهبردها برای تعامل دولت اسلامی به معنای مذکور با سایر دولت‌ها باشد.

سؤال‌های تحقیق

با عنایت به آنچه بیان شد، در این پژوهش در نظر است به سؤالات زیر پاسخ داده شود:

سؤال اصلی:

راهبردهای فقه سیاسی شیعه در تعامل با سایر دولت‌ها چیست؟

سؤال‌های فرعی

۱. مفاهیم اساسی و مبانی نظری پژوهش چیست؟

۲. راهبرد فقه سیاسی در تعامل با دولت اسلامی چیست و مفاد و

مُستندات عقلی و نقلی و راهکارهای فقهی نیل به آن کدام است؟

۳. راهبرد فقه سیاسی در تعامل با دولت غیر اسلامی مُستکبر و مُستعمر

چیست و مفاد و مُستندات عقلی و نقلی و راهکارهای فقهی نیل به آن

کدام است؟

۴. راهبرد فقه سیاسی در تعامل با دولت غیر اسلامی غیر مُستکبر و

مُستعمر چیست و مفاد و مُستندات عقلی و نقلی و راهکارهای فقهی نیل

به آن کدام است؟

فرضیه‌های تحقیق

۱. تبیین و تعیین مفهومی اصطلاحات اساسی تحقیق - همچون

راهبرد، فقه سیاسی، تعامل و دولت و اشاره به تفکیک مفهومی دولت

اسلامی با دولت یا دولت‌های اسلامی که امروزه با واژه «کشورهای اسلامی»

معروف هستند - علاوه بر این که باعث هدفمندتر شدن حرکت علمی پژوهشگر است، به مخاطب نشان می‌دهد که ذهنیت نگارنده در لحاظ معنایی آن واژگان برای پژوهش حاضر چه بوده است تا از سوء برداشت‌های احتمالی پیشگیری شود. علاوه بر آن، عنایت به مبنای معرفتی، مبنای هستی‌شناخت و نوع نگاه به انسان و نظام اجتماعی، که از دفاع عقلی و قطعی برخوردار است، ارتباط مستقیمی با ترسیم و اثبات راهبردها دارد؛ همچنان که تبیین خط‌مشی و چارچوب حاکم بر روند تعاملات، به عنوان سیاست‌ها، هم از حیث استناد راهبردها به آن و هم به عنوان شرط توأمان در اتخاذ راهکارها برای نیل به راهبردها نقش اساسی ایفا می‌کند. اصولاً تحلیل حکیم «وجوب دعوت به اسلام و حاکمیت آن»، علاوه بر آن که پاسخی به چرایی و غایت حقیقی در فرایند تعامل دولت اسلامی به معنای مذکور است، مبنایی کلی و تغییرناپذیر در روابط بین‌الملل با تکیه بر سیاست‌هاست و باید در کشف راهبردها و اتخاذ راهکارها برای نیل به آن مدنظر قرار گیرد.

۲. ضرورت و وجوب برآمده از ادله عقلی و نقلی، حاکی از راهبرد وحدت در دو بُعد ایجابی و سلبی در گستره امت اسلامی است و مفاد آن، این است که دولت اسلامی به معنای مذکور، در عین پابندی به مرزهای جغرافیایی (سرزمین) و حکومت و حاکمیت دول اسلامی، که امروزه در محافل سیاسی با واژه «کشورهای اسلامی» مطرح می‌شود و ماهیتی متفاوت از معنای دولت اسلامی به معنای مذکور دارد، همواره به دنبال یکپارچگی و هم‌گرایی آنان برای رسیدن به مصالح عالی‌ه اسلام و جوامع مسلمان باشد؛ چه این که عنایت به نقش دولت و نظام سیاسی در تصمیم‌گیری‌ها در عرصه بین‌المللی، حاکی از آن است که کوتاه‌ترین راه

تحقق عینی وحدت در پهنای امت اسلام، یکدلی و هم‌صدایی دولت اسلامی و پرهیز از هرگونه تنازع است تا در برابر هر عاملی که بخواهد به اسلام یا دولت اسلامی اسلامی خدشه وارد سازد، به صورت «ید واحده» عمل کنند و در راستای اعتلای اسلام و عزت مسلمانان و مصالح امت اسلامی گام بردارند. البته رسیدن به وحدت در پهنای امت در تعامل با برخی دولت‌های اسلامی^(۱) که ضمن سرسپردگی به دولت استکباری و استعماری، آلت‌دست آنان در سنگ‌اندازی و مخدوش ساختن اعتلا و سیادت اسلام و مسلمانان هستند نیز با ترسیم راهکارهایی برای نیل به وحدت امت اسلامی - در حوزه‌های بینشی، رفتاری و گرایشی - تنظیم و مدیریت می‌شود.

۳. بنابر مستندات عقلی و نقلی، تعامل دولت اسلامی به معنای مذکور با دولت مُستکبر و مُستعمر، باید در پرتو راهبرد مقاومت تنظیم و مدیریت گردد. لزوم و ضرورت راهبرد مقاومت، به‌عنوان نقشه راه تعامل با نظام سلطه، کمتر مورد توجه فقها قرار گرفته است و اولین بار، به‌صورت مستقل و خاص در بخشی از بیانات مقام معظم رهبری علیه السلام در ضمن تحلیل اندیشه سیاسی امام خمینی علیه السلام در سالگرد ارتحال ایشان (۱۳۹۸/۳/۱۴) و به بهانه رواج واژه «دکترین مقاومت خمینی» در ادبیات سیاسی بین‌المللی، شرح و توضیح داده شد و مراد از آن، ایستادگی قاطع، پویا، شجاعانه، هشیارانه، مدبرانه، مقتدرانه و پایدار و بدون دوستی، اعتماد و اتکال و مماشات و ملاحظه‌کاری، همراه با حُسن ظنّ به صدقِ وعده نصرت الهی است که برای تحقق آن، باید تلاش‌های فراوانی در عرصه‌های مختلف صورت پذیرد و حاکمان و سیاستمداران دولت اسلامی، همواره باید الگوریتم تعامل با دولت مُستکبر و مُستعمر را در

راستای نیل به این راهبرد، تنظیم و مدیریت کنند. در میان آموزه‌های فقهی، احکامی وجود دارد که حاکی از جهت‌دهی و اعتدال‌بخشی بینشی، رفتاری و گرایشی جامعه اسلامی در عرصه مواجهات خود با زیاده‌خواهان و مُستکبران است که از آن به راهکارهای فقهی نیل به راهبرد مقاومت در عرصه تعاملات با دولت غیر اسلامی مُستکبر و مُستعمر یاد می‌شود.

۴. آنچه بر تعامل دولت اسلامی به معنای مذکور با سایر دولت‌ها سایه می‌اندازد و آن را ضابطه‌مند و دارای ملاک و معیار می‌سازد و میان بنیان‌های فکری، مثلث الزامی عَزّت، حکمت و مصلحت (سیاست‌ها) و احکام فقهی رابطه منطقی برقرار می‌کند، اصل بنیادین دعوت به اسلام و حاکمیت آن است. در فرضی که دولت اسلامی به معنای مذکور، با عنایت به چارچوب و مثلث الزامی مذکور، عمل به اصل دعوت به اسلام و حاکمیت آن را مُنحصر به اتّخاذ شیوه نرم در مواجهات یعنی صلح (همزیستی مسالمت‌آمیز) با دولت‌های دیگر دانست، بررسی و تحلیل آموزه‌های فقهی در تبیین نحوه مواجهه با غیرمسلمانانی که ظلمی بر مسلمانان روا نداشته و خواهان صلح با مسلمانان‌اند، نوع و الگوریتم تعامل دولت اسلامی به معنای مذکور، با دولت غیراسلامی غیر مُستکبر و مُستعمر را در پرتو راهبرد عدل و احسان تعیین می‌کند که ضرورت و وجوب نیل به آن، منوط به مدّ نظر قرار دادن عَزّت، حکمت و مصلحت دولت اسلامی در عرصه مواجهات خود با دولت مذکور است. در این بین، بررسی برخی آموزه‌ها، حاکی از دستورالعمل‌هایی است که باید در سه حوزه بینشی، رفتاری و گرایشی، به سان راهکارهای فقهی در نیل به راهبرد احسان و عدل، تبیین و تحلیل شود.

روش تحقیق

در این پژوهش، از روش تفسیر و تحلیل متون دینی برای فهم معنا و مفهوم مورد نظر نویسنده و استفاده از آن، برای تبیین موضوع و تثبیت یافته‌ها در جهت اثبات فرضیه‌ها و هدف مورد نظر تحقیق، پیروی شده است و علاوه بر بهره‌گیری از متون دینی، از سایر منابع اجتهادی فقه یعنی عقل و گاه بنای عقلانیز استفاده می‌شود.

شیوه گردآوری مطالب

گردآوری داده‌های اطلاعات، به روش کتابخانه‌ای و استفاده از کتب، نرم‌افزارهای فقهی و تفسیری و حدیثی و نحوی و لغوی و سایت‌های معتبر صورت گرفته است.

سازمان‌دهی تحقیق

در این تحقیق، طی چهار فصل به ترتیب: فصل نخست در مفاهیم و مبانی نظری پژوهش، فصل دوم راهبرد وحدت در تعامل با دَوْل اسلامی، فصل سوم راهبرد مقاومت در تعامل با دَوْل غیر اسلامی مُستکبر و مُستعمر و فصل چهارم راهبرد عدل و احسان در تعامل با دَوْل غیراسلامی غیرمُستکبر و مُستعمر، به تبیین مفاد و مُستندات عقلی و نقلی و راهکارهای فقهی نیل به آن راهبردهای سه‌گانه کشف شده از منابع فقهی، پرداخته شده است.

در پایان، شایسته است از ریاست پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ و مدیر گروه فقه و اصول حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر حسن رضایی، رئیس محترم پژوهشکده علوم اسلامی و ارزیاب پروژه

حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر محسن ملک‌افضلی، مدیر گروه علوم سیاسی مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی و ناظر پروژه حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر محمدعلی میرعلی و همچنین از همکاران علمی خود در پژوهشگاه، تشکر و قدردانی کنم و امید است این متاع قلیل، مورد رضایت حضرت بقیه‌الله الاعظم علیه السلام قرار گیرد و فرهیختگان، استادان و دانش‌پژوهان رشته فقه سیاسی، علوم سیاسی و حقوق بین‌الملل و همچنین مراجع ذی‌صلاح در حوزه روابط خارجی و به‌طور کلی، افرادی که به‌نوعی در عرصه روابط بین‌الملل دولت اسلامی حضور دارند، از آن بهره‌مند شوند.

والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته

مهدی درگاهی